

A ZENEMŰVÉSZETI SZAKGIMNAZISTÁK PÁLYAVÁLASZTÁSÁNAK MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐI

VÁRADI JUDIT^{a,*} – KERESKES RITA^{b,c} – PÓTFI MELINDA^{c,d} –
RADÓCZ J. MIKLÓS^{c,e}

^aDebreceni Egyetem Zeneművészeti Kar, Debrecen

^bNyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza

^cDebreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola, Debrecen

^dMagyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest

^eKodály Zoltán Zeneművészeti Szakgimnázium és Zeneiskola,
Alapfokú Művészeti Intézmény, Debrecen

Beérkezett: 2023. július 3., elfogadva: 2023. november 16.

Hazánkban a zeneművészeti oktatás középfokára kevés figyelem irányult annak ellenére, hogy az alap- és felsőfok között nemcsak átmenetet képez, hanem prediktív erővel bír a zeneoktatás jövőjének alakulása szempontjából. Kutatásunk során egy zeneművészeti szakgimnázium végzős évfolyamában ($N = 22$) vizsgáltuk a pályaválasztást befolyásoló tényezőket, a szakmai motivációs tényezőket, valamint, hogy a tanulók milyennek látják az ideális főtárgytanárt. A szakgimnáziumi tanulók véleménye szerint a zenészt a kitartás, alázat és szorgalom jellemzi a legjobban, a zene számukra az önkifejezés eszköze, amely kikapcsolódást, nyugalmat és egyfajta menedéket jelent.

Kulcsszavak: zeneművészeti szakgimnázium, professzionális zeneoktatás, főtárgytanár, motiváció, pályaválasztás

In our country, little attention has been paid to the secondary level of music education, even though it is not only a transition between primary and higher education but also a predictive force for the future of music education. In our research, we investigated the factors influencing career choice, professional motivation factors and students' perceptions of the ideal music teacher in a high school specialising in music ($N = 22$). In the opinion of the students, musicians are best characterised by perseverance, humility and diligence, and music is a means of self-expression, providing relaxation, serenity, and a sense of refuge.

Keywords: music high school, professional music education, main subject teacher, motivation, career choices

* Levelező szerző: Váradi Judit, Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar, 4032 Debrecen, Nagyterdei krt. 82.
E-mail: judit.varadi.06@gmail.com

Bevezetés

Az oktatás, nevelés témaköre állandó aktualitással bír mind a mai napig. A folyamatos gazdasági, társadalmi és politikai változások magukkal vonzzák az oktatás állandó átalakulását, változását, a pedagógusok, tanárok, oktatók folyamatos továbbképzését, tanítási, oktatási technikáik fejlesztését. A jelenkor tanulói a jövő oktatói lesznek, így elengedhetetlen, hogy ezt a körforgást folyamatosan, időről időre vizsgáljuk, szemmel tartsuk, felmérjük és megfogalmazzuk az esetleges problémákat. Mindemellett megkerülhetetlen a kérdés, hogy milyen dilemmák húzódnak a pályaválasztás folyamata mögött. Jelen tanulmányunkban egy hazai tekintetben kevésbé vizsgált területre, a zenei pályaválasztás sajátos jellemzőire, a magyar zeneművészeti szakgimnáziumok tanulóit motiváló tényezőkre fókuszálunk.

A hazai zeneoktatás három képzési szintje szorosan összefügg. Ennek megfelelően a középfokú oktatás különösen speciális helyzetben van, hiszen bemeneti pontján az alapfokú, kimeneti pontján a felsőfokú zeneoktatással áll szoros kapcsolatban (Eckhardt 2009). A két szélső képzési szint között alapvető differencia, hogy míg az alapfokú zenei képzés elsősorban a hagyományos, tömeges oktatásért felel, addig a felsőfokú zenei intézmények a professzionális muzikusok és zenetanárok képzését végzik. A középfokú intézmények sajátos kettős célja, hogy – a szakgimnáziumi rendszerbe tagozódva – az érettségi megszerzése mellett felkészítse tanulóit a speciális, zenei szakirányú felsőoktatási intézményben való továbbtanulásra, azaz hogy minőségi lehetőséget biztosítson a hivatásos zenei pálya elérésére (Héjja 2022). Magyarországon középfokon 18 intézmény foglalkozik a közismereti oktatás mellett klasszikus zenei képzéssel, ahol összesen 1476 fő tanul ezen a szakirányon (Váradai–Héjja 2023). A szakgimnázium 12. évfolyamát alkotó tanulók közismereti képzésüket érettségi vizsgával ebben a tanévben zárják le. Többségük valamelyik zeneművészeti képzést nyújtó egyetemen tanul tovább Magyarországon vagy külföldön, van, aki a középfokú zeneművészeti képzés lehetőségét kihasználva 13. évfolyamon marad az intézményben, amikor már kizárólag csak a zenei szakmai tárgyakkal foglalkozik, és előfordul az is, hogy tanulmányait megszakítva dolgozni kezd vagy esetleg nem zenei szakon tanul tovább az egyetemen.

Nagel (1988) tanulmányában több olyan kérdést és problémát vázol fel, amellyel azok a tanulók és szüleik szembesülhetnek, akik a zenei pályát szeretnék választani. Rávilágít arra, hogy a zenei pálya melletti döntés a többnyire izolált, egyéni felkészülés, a korai döntéshozatal egyik vagy másik hangszer mellett, a rengeteg gyakorlás miatt áldozatokkal, lemondásokkal társul, mérhetetlen önfegyelmet kíván, mindamellett pedig azt az egyedi problémát is magával hordozza, ami a későbbi karrierváltás során merülhet fel.

Kutatásunk szempontjából megkerülhetetlen kérdés a tanulók motivációjának megértése, hiszen ez a későbbi pályaválasztást is alapvetően befolyásolja. A motiváció elméletével foglalkozó kutatók többféle dimenziót és rendszerezést alkottak már meg a motiváció indítékai kapcsán. A legelterjedtebb tipizálás alapján létezik az úgynevezett intrinzik, azaz primer motiváció, mely egy „közvetlen, tárgyra irányuló, belső indíték [...], amely érdeklődésben, kíváncsiságban, a probléma által okozott feszültségben jut kifejezésre” (Nyilas–Fónai 2011: 382). Azon egyének, akik intrinzikálisan motiváltak kíváncsiságból, élvezetből, örömből, vagy a feladatból fakadó személyes kihívásból, személyes fejlődés iránti vágyból végzik az adott tevékenységet (Brunsma et al. 1996; McPherson et al. 2016).

Ha a zene területén vizsgáljuk a motívumot, akkor beszélhetünk belső motiváltságról, ha egy gyermek azért zenél, mert szereti az adott hangszer hangját vagy magát az éneklést, ha nem az osztályzatok és egyéb külső ingerek miatt aggódik, hanem csupán élvezi és szereti, ha egy kihívással kerül szembe (Burak 2014).

Az extrinzik, azaz a szekunder motiváció, mely „a feladattól, a tevékenység tárgyától rendszerint független külső indíték. Ilyen a jutalom, dicséret, az érdek, a versengésben létrejövő önérvényesítés, a büntetéstől való félelem” (Nyilas–Fónai 2011: 382). Brunsma és munkatársai (1996) szintén nagy jelentőséget tulajdonítanak a külső motivációnak. Ha ez a motívum inspirálja inkább a diákokat a zenei tanulmányai során, észrevehetjük, hogy az előrejutását, a gyakorlását leginkább a szüleinek és tanárainak való megfelelési kényszer hajtja, esetleg a kortársaival való versengés, a jó érdemjegy megszerzése, kitüntetések, díjak megnyerése, mindezt úgy, hogy magát az odáig tartó utat, a folyamatot nem élvezettel csinálja. Ahogy ezek a külső nyomások, stimulánsok megszűnnek, úgy általában az érdeklődés is alábbhagy, majd eltűnik. Ezzel egyidejűleg pedig valószínű, hogy a tanuló is abbahagyja a tevékenységet (Burak 2014; McPherson et al. 2016).

Gillespie és Hamann (1999) olyan vonós hangszeren játszó egyetemi hallgatókkal készített kérdőíves felmérést, akik már kimondottan a zenetanári pályára készültek. Kirajzolódott, hogy pályaválasztásuk aspektusából – a zene és a saját hangszerük szerepe mellett – kiemelten fontos a tanárok, oktatók, karnagyok szerepe, akiknek a megfelelő szakmai tudás átadása mellett példaképeknek is kell lenniük (Gillespie–Hamann 1999). Összességében hasonló eredményre jutott Bright (2006) is, aki tanulmányában kiemelkedően teljesítő fiatal fúvószenészek tanári pálya iránti hajlandóságát vizsgálta. Kiemeli, hogy rendkívül fontos a fiatal muzsikusok életében a megfelelő tanári, valamint szülői példakép. Mindezek mellett kifejti annak fontosságát, hogy a legtehetségesebb tanulókat minél hamarabb meg kell ismertetni a tanítás és a tudásátadás folyamatával, mivel az ténylegesen motiválhatja őket abban, hogy később a tanári pályán is kamatoztathassák tudásukat (Bright 2006).

Hargreaves és Marshall (2003) tanulmányában a zenetanulás befolyásoló tényezőit helyezi fókuszba. A kutatásban szereplő projektek eredményei alapján kimutatták, hogy a zenetanulás, az előadás, a zeneszerzés vagy csak zenehallgatás fontos szerepet tölt be a gyermekek életében. Kimutatták, hogy az önazonosság elválaszthatatlan része a fejlődésüknek. Így, ha zenészként gondolkodnak a gyermekek magukról, az egy fontos lépés afelé, hogy azzá is váljanak (Hargreaves–Marshall 2003).

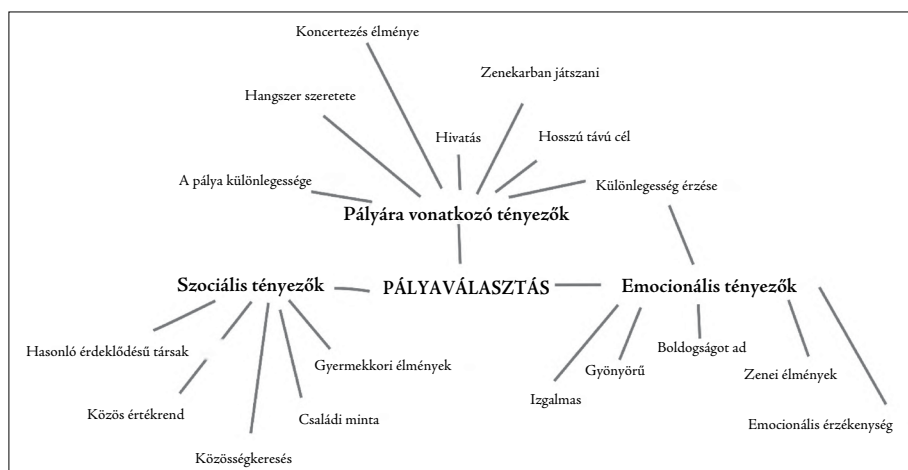
A kutatás célja, minta és módszer

2023 januárjában az Észak-Alföld Régióban, egy vármegyeszékhelyen lévő állami fenntartású zeneművészeti szakköznevelési intézmény két végzős osztályát, a 12. évfolyamot kerdeztük meg pályaelképzelésükről, gyakorlási motivációjukról és a főtárgytanár szerepéről, valamint arról, hogy mit jelent számukra a zene, és véleményük szerint mi egy zenész három legfontosabb tulajdonsága. Az intézményben művészetoktatásban részesülő tanulók összlétszáma 110 fő, ebből a 12. évfolyam létszáma összesen 24 fő, azaz a teljes minta 21,8%-a. A papíralapon összeállított mérőeszköz kitöltése anonim és önkéntes volt. A hét nyitott kérdést összesen 12 fiú és 10 lány töltötte ki ($N = 22$), akik közül 6 fő 18 éves (27%), 13 fő 19 éves (59%) és 3 fő 20 éves (14%) ($M = 18,86$, $SD = 0,64$). A kutatás eredményeit a MAXQDA Analytics Pro 2020 programmal elemeztük.

Eredmények

Pályaválasztás

A tanulók narratívái alapján a pályaválasztás motivációit három kategóriába tudtuk sorolni. A szociális és emocionális tényezők mellett a zenész hivatásra vonatkozó elképzelések bizonyultak meghatározó tényezőnek. Szociális szempontból a családi minta mellett a gyermekkori élmények és hasonló érdeklődésű társak közössége, valamint a közös értékrend bizonyult meghatározó tényezőnek. A zene emocionális hatását kiemelve az élmény, öröm, boldogság és az izgalom voltak motiváló tényezők. A pályaválasztást meghatározta, hogy szerintük zenésznek lenni különleges dolog, amelyet hosszú távon is hivatásnak értékelnek (1. ábra).

1. ábra: A pályaválasztást meghatározó tényezők. Forrás: saját szerkesztés

Gyakorlás

A zeneművészeti szakgimnáziumba járó tanulók mindennapjait tekintve meghatározó tényező a hangszerükkel töltött egyéni idő, azaz a gyakorlás minősége. Zenei tanulmányaik során ez az az időszak, amikor meg kell tanulniuk az önálló, eredményes gyakorlás művészetét, amely elengedhetetlen a későbbi szakmai boldogulásukhoz. Nem elhanyagolható azonban, hogy hogyan viszonyul a diák ehhez a folyamathoz, éppen ezért kérdőívünkben rákérdeztünk, hogy az adott növendék mit tart fontosnak a gyakorláshoz köthetően, összességében miért gyakorol.

A tartalomelemzés során a gyakorlás fókójához kapcsolódóan 45 kód rajzolódott ki. A válaszok során rekurrens elem volt a szakmai fejlődéshez köthető tényezők fontossága (32 kód), amely lényegében az összes válaszban felvetődött valamilyen formában. A növendékek narratívájában igen gyakran általánosságban jelent meg a fejlődés gondolata (17 kód), de voltak olyan válaszok, amelyek egyértelműen hangsúlyozták a muzikalitás vagy a zenei igényesség fejlődését (8 kód), valamint a technikai fejlődés (6 kód) jelentőségét. Mindezek mellett egy válaszadó kiemelte, hogy ő csak vizsga- vagy versenyidőszak-

ban szokott gyakorolni, azaz számára a gyakorlás nem egy folyamatos és hosszan tartó tevékenység.

A fejlődés fontossága mellett a gyakorlás szeretetéhez köthető tényezők (10 kód) jelentek meg dominánsabban a válaszok között. A válaszokból kiderült, hogy van, akinek örömet, van, akinek kikapcsolódást jelent, ha gyakorolhat, de volt olyan is, aki unalom-űzsként is jó elfoglaltságnak tartja. Néhány válaszadó párhuzamot állítot a gyakorlás és a zene szeretete között, kifejtve, hogy a gyakorlás során közelebb kerülhetnek az általuk nagyon kedvelt zeneművekhez. Ezenfelül egy válaszadó diák egészen más nézőpontból világított rá a gyakorlás lehetőségeire: „A gyakorlás számomra menekülés a külvilágból, a leghasznosabb időtöltés.” (5. interjúalany)

Ugyan a válaszok során csak néhány alkalommal merült fel, de nem elhanyagolható a növendékek kívülről és belülről is érkező megfelelési kényszere, amely a gyakorláshoz kapcsolódóan is manifesztálódik (3 kód). „Szeretnék megfelelni az elvárásoknak” (3. interjúalany) – fogalmazott az egyik válaszadó, amellyel egyértelműen a kívülről érkező teljesítménykényszerre utal, de volt olyan diák is, aki ezen teljesítménykényszert belső elvárásként élte meg.

Önbizalom és motiváció

Az önbizalom és a megfelelő motiváltság a tanulmányi sikeresség megkerülhetetlen alapja és forrása (*Kerülő 2006*), nincs ez másképp a zenei előmenetellel és sikerességgel kapcsolatban sem. Rákérdeztünk, hogy *mi és ki segíti* a diákok önbizalmát, valamint, hogy *mi motiválja a legjobban* őket tanulmányaik során. Habár kérdőívünkben a két kérdést külön fogalmaztuk meg, a válaszok sok esetben jelentős átfedésben állnak egymással, ezért az értelmezés megkönnyítése, valamint az összehasonlíthatóság miatt ezeket mi is egymás mellett, egy fejezetben mutatjuk be.

A válaszok kvantifikálását követően a motivációhoz (45 kód) és az önbizalomhoz (50 kód) kapcsolódó összesített tartalmi elemek többé-kevésbé hasonló arányban jelennek meg. Aránybeli eltérések a belső megoszlásban mutatkoztak, azaz amíg a diákok az önbizalmukat elsősorban külső tényezőkből (32 kód) nyerik, addig a motivációjuk inkább belülről fakad (24 kód).

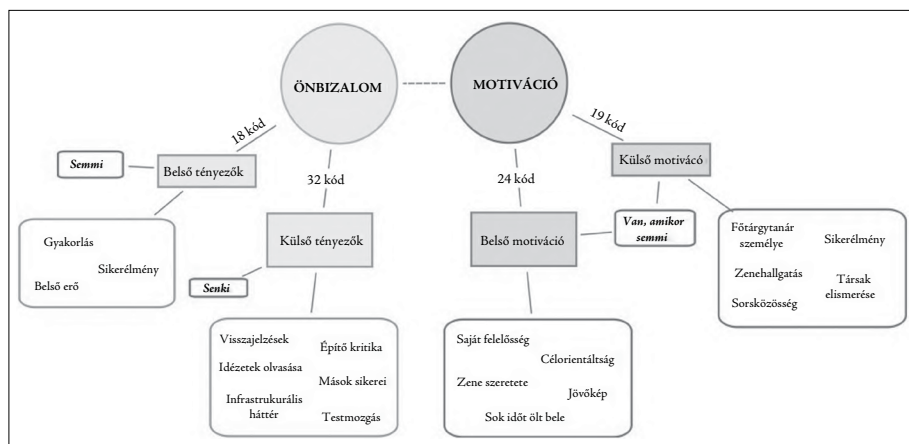
Az önbizalomhoz köthető külső tényezőkként jellemzően a különböző ismeretségi körből származó visszajelzéseket (25 kód) emelték ki, legfőképpen a tanároktól (10 kód) és a barátoktól (6 kód) kapott pozitív megjegyzéseket, de voltak, akik a család, a szaktársak, a közönség, valamint a párkapcsolatukból érkező támogató visszajelzéseket hangsúlyozták. Külső tényezőként merült fel egy jó idézettel való megismerkedés, egy jó hangszer, illetve a rendszeres testmozgás is.

A motiváció külső forrásai arányait tekintve kevésbé voltak meghatározóak, azonban kiemelendő, hogy a sikerélmény (11 kód) különböző formái hangsúlyosak voltak a válaszok során, legyen az egy jól sikerült koncert, verseny, vagy egy főtárgyóra. Ugyancsak külső motivációként jelent meg a zenehallgatás vagy a főtárgytanár személye, de két esetben a zenészlét megpróbáltatásait, a zenei pálya sorsközösségének motiváló szerepét vetették fel.

Mint fentebb említettük, az önbizalom esetében a belső tényezők (18 kód) összességében kevésbé voltak meghatározóak, mindazonáltal szembetűnő volt néhány visszatérő tartalmi elem. A sikerélmények, a siker érzése (8 kód) gyakori pontja volt a válaszoknak,

továbbá kiemelhető a gyakorlásból merített önbizalom (4 kód) is. Figyelemre méltó volt néhány válaszadó azon megközelítése, hogy önbizalmukat elsősorban saját maguk belső erejének és kitartásának (5 kód) tulajdonították, azaz számukra a magabiztosság a magukba vetett hitükből fakad.

A belső motiváció szempontjából számos eltérő megközelítés és válasz érkezett, azonban két narratíva, a célorientált hozzáállás (7 kód) és a stabil jövőképhez fektetett hit (7 kód) valamelyest kimagaslottak. Szintén rendszeresen felmerült a válaszok során a zene szeretete (4 kód) mint belső motivációs erő, de a saját felelősség (3 kód) motiváló erejét is kiemelték néhányan. Egy-egy válaszadó egészen pragmatikus megközelítéssel élt, ők úgy érezték, hogy zenei tanulmányukba már annyi időt és energiát beleölték, hogy számukra ez mindenképp motiváló erővel (3 kód) hat (2. ábra).

2. ábra: Önbizalom és motiváció. Forrás: saját szerkesztés

Kevésbé örömteli, de mindenképpen szót kell ejtenünk arról is, hogy egy válaszadó semmilyen pozitívumot nem tudott megjelölni, azaz számára semmi sem motiváló hatású, valamint önbizalmat sem tud már nyerni semmiből. További egy válaszadó ugyan jelölt meg pozitívumokat is, azonban megjegyzi, hogy vannak olyan pillanatok, amikor senki és semmi nem tudja motiválni.

A főtárgytanárral szemben megfogalmazott elvárások

A hangszeres zeneoktatás sajátossága az egy tanár – egy diák modell, amely a szakmai területen túlmutatva számtalan hozzáadott értékkel rendelkezik (Kerekes–Kiss 2022). A zenei pályát választó tanulók esetében a mester-tanítvány viszony produktivitása meghatározó, jelentősen befolyásolhatja a zenei felsőoktatás felé való elköteleződést. Nem csupán a technikai tudás átadásáról van szó, hanem a tanuló beállítódását befolyásoló tényezők összességéről, amelynek alapja maga a tanár/ művésztanár személyiségének valamennyi vonása (Budai 2013).

A tanulókat arról kérdeztük, hogy mit várnak a főtárgytanáruktól, milyen számukra az optimális zenetanár. A tartalomelemzés során tematizált válaszok alapján 87 kódot állítottunk fel, amelyből 51 kód szakmai, 36 emberi elvárások közé sorolható.

A tanulók legnagyobb arányban a szakmai segítségnyújtást (13 kód) emelték ki. Ennek körülírásakor a középiskolások az *egyéni mentális és zenei képességek* elfogadását, az ehhez való alkalmazkodást hangsúlyozták. A személyre szabott odafigyelés igénye, a fejlődés ütemezése, a diákkal szemben elvárt szint realitása, a teljesítmény egyéni meghatározása rajzolódott ki a válaszadók prioritásai között. Mindezek alapjaként olyan tanárok által kitűzött célokat (akadályokat) írtak le, amelyekhez szükséges fokozni az energiáik befektetését, de nem elérhetetlen a teljesítésük. A diákok megfogalmazásai között a technikai útmutatásokon túl megjelent a hangszeres tanárok átadó képességének jelentősége, a *közvetítőerő* fontossága. Az objektív látásmódot, motivációs eszköztár palettáját, a maximalizmust, a perfekcionizmusra való törekvést, a magabiztos fellépést mind a szakmai védjegyek közé sorolták a végzős középiskolások.

„Számomra az ideális főtárgytanár olyan ember, aki felhívja a figyelmemet a még általam nem tudatosított problémákra, és olyan technikákat mutat, mellyel fejleszteni tudom magamat. Segít, hogy megtaláljam a »hangomat« és teret enged az én elképzeléseimnek, természetesen stílushatárokon belül.” (7. interjúalany)

A tanulók főtárgytanárokkal kapcsolatos nézeteinek megismerése során a példaértékű szakmai tudás a második helyen áll (9 kód). A hangszeres játék, az előadói gyakorlat, a koncertéletben való aktív jelenlét fokozza a hangszeres tanárok presztízsét, elismerését diákjaik szemében. A közös tevékenység élményszerűségét, a hatékony fejlődés garanciáját látják művésztanáraik szakmai kompetenciáiban. Érdekesnek találtuk, hogy egy-egy diák tanára kapcsolati hálóját, társadalmi tőkét is meghatározónak tartja. A megfogalmazások között a szakmai tudás olyan természetes értéktorként jelenik meg, amelyben *„nem igényel bizonyítást, hogy tudása meghaladja a diákét”*. (4. interjúalany)

A főtárgytanárokkal kapcsolatos elvárások között a szakmai specifikumokon túl általánosabb pedagógusi kompetenciák, emberi vonások is megjelentek. A világos elvárások, következetesség, szigorúság, kiszámíthatóság, rugalmas gondolkodás, türelem, kedvesség, humor mind védjegyei a produktív kapcsolatnak. A kiegyensúlyozott és harmonikus mester-tanítvány relációban a diákok fontosnak tartják tanáraik egyéb jellemvonásait is. Az optimális főtárgytanár nevelő funkciót is betölt tanítványai életében, támogatói attitűdjében (8 kód), olykor felvállal egyfajta „szülői” megnyilvánulást is, ha a tanuló ezt igényli. A végzősök megfogalmazásaiból egyértelműen kirajzolódik egy olyan bensőséges, empátikus miliő, amelyben a növendék megértést vár és kap mesterétől (7 kód). Az ideális főtárgytanár birtokolja a gondoskodás képességét, érzelmileg nyitott és elérhető tanítványai számára. Képes érzékelni növendékei aktuális állapotát, arra tekintettel van, képes a pedagógiai eszköztárával motiválni őt a hangszeres tevékenységre.

„Sokat segít, ha nem egy elérhetetlen valaki, hanem barátságot ápolunk már amennyire ezt a tanár-diák viszony engedi és egészséges keretek között van.” (4. interjúalany)

„Az ideális főtárgytanár nem csak tanár, barát is.” (5. interjúalany)

A zenészekre jellemző tulajdonságok

A kutatás során érdemesnek tartottuk megvizsgálni a zenészléttel kapcsolatos meggyőződések is (87 kód). A zenészeknek vélt tulajdonságok között a legnagyobb számban

A főtárgytanárookra vonatkozó és a zenésztulajdonságokra érkezett megnyilvánulások közös metszete a flexibilitás, a célorientáltság, a szorgalom, az alázatosság és az empátia tényezői köré csoportosulnak, ezek azok a tulajdonságok, amelyeket a tanulók nemcsak tanáruktól, hanem maguktól is elvárnak.

A kutatásban részt vevő zeneművészeti szakgimnazisták számára a zenei tevékenység az önmegvalósítás, önkifejezés, érzelmek megjelenítése mellett a szabadságot, örömet, feltöltődést jelenti. Megküzdési stratégiaként segítséget nyújt az életben, valamint a különlegesség érzését biztosítja számukra.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének támogatásával valósult meg.

IRODALOM

- BRIGHT, J. (2006) Factors Influencing Outstanding Band Students' Choice of Music Education as a Career. *Contributions to Music Education*, Vol. 33. No. 2. pp. 73–88.
- BRUNSMAN, D. L., KHMELKOV, V. T., McCONNELL, E. E. & ORR, A. J. (1996) Increasing the Motivation of Secondary School Students. *American Secondary Education*, Vol. 25. No. 2. pp. 10–15.
- BUDAI K. (2013) A mester – tanítvány kapcsolat. *Parlando*, Vol. 3. No. 4. <https://www.parlando.hu/2013/2013-3/2013-3-04-BudaiKrisztian.htm> [Letöltve: 2023. 06. 12.]
- BURAK, S. (2014) Motivation for instrument education: A Study with the perspective of expectancy-value and flow theories. *Eurasian Journal of Educational Research*, Vol. 55. No. 8. pp. 123–136. <http://dx.doi.org/10.14689/ejer.2014.55.8>
- DEGNER, S., LEHMANN, A. C. & GRUBER, H. (2003) Expert learning in the domain of jazz guitar music. In: R. KOPIEZ, A. C. LEHMANN, I. WOLTER & C. WOLF (eds) *Proceedings of the 5th Triennial ESCOM Conference*. University of Music and Drama. pp. 384–388.
- ECKHARDT G. (2009) A középfokú zenész-szakképzés, a zeneművészeti szakközépiskolák helyzete az elmúlt 20 évben. *Zeneoktatásunk*. Polifónia különszám. pp. 57–97. https://www.hunmusic.hu/tanulmanyok/zeneoktatasuk_fuzet_09.pdf [Letöltve: 2023. 05. 26.]
- GILLESPIE, R. & HAMANN, D. L. (1999) Career Choice among String Music Education Students in American Colleges and Universities. *Journal of Research in Music Education*, Vol. 47. No. 3. pp. 266–278.
- HAJDUSKA M. (2003) *Pályaválasztási útvesztők*. <https://hajduska.freeweb.hu/serdulokor-ifukor/> [Letöltve: 2023. 02. 19.]
- HARGREAVES, D. J. & MARSHALL, N. A. (2003) Developing Identities in Music Education. *Music Education Research*, Vol. 5. No. 3. pp. 263–273.
- HÉJJA B. E. (2018) A zeneművészeti szakgimnazista tanulók iskolaválasztási motivációi. *Iskolakultúra*, Vol. 28. Nos 1–2. pp. 104–117.
- HÉJJA B. E. (2022) *A zeneművészeti szakgimnazista tanulók pályafejlődésével kapcsolatos jellemzői a szociál-kognitív pályamodell mentén*. Doktori értekezés.
- KERÉKES R. & KISS J. (2022) Csoportos zenei órák az online térben. In: VÁRADI J. (ed.) *Az online tér megjelenése a zeneművészeti oktatásban és a hangversenylátogatásban*. MMA-MMKI. pp. 53–70.

- KERÜLŐ J. (2006) A felnőttek tanulási motívumai. *Szín*, Vol. 11. No. 5. http://www.epa.oszk.hu/01300/01306/00038/kerulo_judit.htm [Letöltve: 2023. 06. 10.]
- KISS Á. (1963) *A tanulás fogalma a pszichológiában és a pedagógiában.* (Pszichológiai tanulmányok, 5.) Budapest, Akadémiai Kiadó. pp. 221–240.
- LANNERT J. (2009) *A továbbtanulási aspirációk társadalmi meghatározottsága.* Budapest, OFI. <https://ofi.oh.gov.hu/tovabbtanulasi-aspiraciok-tarsadalmi-meghatarozottsaga#main> [Letöltve: 2023. 02. 12.]
- LEHMANN, A. C. (2002) Effort and Enjoyment in Deliberate Practice: A Research Note. In: I. M. HANKEN, S. G. NIELSEN & M. NERLAND (eds) *Research in and for music education. Festschrift for Harald Jørgensen (=NMH-publikasjoner 2002:2)* Oslo, Norwegian Academy of Music. pp. 153–166.
- LISKÓ I. (1998) A pályaválasztás folyamata. *Iskolakultúra*, Vol. 10. pp. 22–41.
- McPHERSON, G. E. (2000) Commitment and Practice: Key ingredients for achievement during the early stages of learning a musical instrument. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, No. 147. pp. 122–127.
- McPHERSON, G., EVANS, P., KUPERS, E. & RENWICK, J. (2016) Applying Self-Determination and Self-Regulation Theories for Optimizing Music Performance. In: A. MORNELL (ed.) *Art in Motion III. Performing Under Pressure.* Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften. pp. 131–148.
- McPHERSON, G. E., MIKSZA, P. & EVANS, P. (2017) Self-Regulated Learning in Music Practice and Performance. In: D. H. SCHUNK & J. A. GREENE (eds) *Handbook of Self-Regulation of Learning and Performance.* Routledge. pp. 181–193.
- NAGEL, J. J. (1988) Identity and career choice in music. *Journal of Cultural Economics*, Vol. 12. No. 2. pp. 67–76.
- NYILAS O. & FÓNAI M. (2011) A formális és nem formális tanulás határán: A külső motívációk belsővé válása. In: ERDEI G. (ed.) *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben.* Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete. pp. 378–391.
- RICKELS, D. A., BREWER, W. D., COUNCILL, K. H., FREDRICKSON, W. E., HAIRSTON, M., PERRY, D. L., PORTER, A. M. & SCHMIDT, M. (2013) Career Influences of Music Education Audition Candidates. *Journal of Research in Music Education*, Vol. 61. No. 1. pp. 115–134.
- RYAN, R. M. & DECI, E. L. (2000) Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, Vol. 55. No. 1. pp. 68–78.
- VÁRADI J. & HÉJJA B. E. (2023) A középfokú zenei oktatás jellemzői, betekintés a zenei szakgimnáziumok adataiba. *Parlando*, Vol. 4. pp. 1–17.